

an act of behavior (rather than motive or emotion) as an act or omission; b) illegality as a sign of violence means that it violates rights or freedoms; c) intentional activity (act committed by negligence, can not be forced); d) perpetrated with the use of a power advantage (applies to those who have less ability to protect, for example, because of age, physical, mental characteristics or factors external situation); d) causing pain (physical or psychological); e) the victim believes this behavior is cruel and unjust; g) is carried out by imposing their will against (if the will is active) or against the will of the victim.

Keywords: *violence, domestic violence, legal definition.*

Надійшла до редакції 12.07.2013

Гуренко Д. Ю.

кандидат юридичних наук

*(Харківський національний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.2 (477)

ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ У СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

Розглянуто концептуальні підходи щодо визначення загального поняття об'єкта злочину у сучасній кримінально-правовій науці та висловлено власну позицію автора щодо наведених дискусійних питань.

Ключові слова: *об'єкт злочину, наукові концепції, дискусії.*

Постановка проблеми. Одним з основних елементів злочину та ознак складу злочину у кримінально-правовій літературі визначається об'єкт злочину, бо визначення об'єкта злочину є відправною точкою для з'ясування сутності будь-якого злочинного діяння. «Саме об'єкт злочину, – зазначає В.Я. Тацій, – дозволяє визначити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань» [1, с. 100].

Зрозуміло, що вирішення питання про об'єкт певного виду злочинів, що кваліфікується за конкретною кримінально-правовою нормою, має ґрунтуватися на визначенні загального поняття об'єкта злочину, про те що у цьому питанні у сучасній кримінально-правовій науці немає єдності. При цьому у науковців не викликає сумніву теза, що об'єкт злочину – це те, на що посягає злочинне діяння, чому воно завдає або може завдавати шкоди. Але питання про те, чому ж саме воно завдає або може завдавати шкоди, досі залишається одним з найбільш спірних у науці кримінального права.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вирішенню питань визначення загального поняття об'єкта злочину приділяло увагу багато вітчизняних та зарубіжних вчених, особливо П.П. Андрушко, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш, В.К. Глістін, В.П. Ємельянов, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, П.С. Матишевський, Б.С. Нікіфоров, Г.П.

Новосьолов, А.В. Пашковська, А.А. Піонтковський, М.В. Семикін, В.Я. Тацій, А.Н. Трайнін, В.М. Трубніков, Є.В. Фесенко, С.С. Яценко та багато інших, однак наукова дискусія з цього приводу досі триває, породжуючи нові погляди щодо розглядуваної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Донедавна провідною позицією у визначенні загального поняття об'єкта злочину була концепція, відносно до якої об'єктом усіх злочинів є сукупність суспільних відносин. Започаткував таку теорію А.А. Піонтковський, проте він водночас стверджував, що не лише суспільні відносини можуть бути об'єктом злочину, але і самостійно їх суб'єкти або їх предмет [2, с. 120], крім того, він зауважив, що безпосередній об'єкт злочину може бути суспільними відносинами, однак у більшості випадків ним не є [3, с. 142]. У подальшому А.Н. Трайнін, розглядаючи суспільні відносини як загальний об'єкт злочину, вказував, що об'єктом злочинного посягання, тобто конкретного злочину, можуть бути різні політичні, культурні або матеріальні цінності [4, с. 123,125].

Тобто на початку становлення концепція об'єкта злочину як суспільних відносин не претендувала на універсальність. Певної універсальності вона набула згодом. Так, Б.С. Нікіфоров, характеризуючи у своїй монографії суспільні відносини як об'єкт злочину, вказує, що саме тому, що правопорушення, з яким веде боротьбу радянське кримінальне право, заподіюють або можуть заподіяти соціалістичним суспільним відносинам істотну шкоду, вони, на відміну від інших правопорушень, є злочинами [5, с. 29]. При цьому він відносить до змісту суспільних відносин, що охороняються кримінальним правом: а) учасників соціальних відносин; б) відносини між учасниками; в) умови реалізації відносин, причому останні визнає «ядром» відносин [5, с. 106].

Прибічник теорії суспільних відносин В.К. Глістін також вказує, що термін «суспільні відносини» використовується в трьох розуміннях: 1) для визначення зв'язків між особами, на відміну від зв'язків між іншими природними об'єктами; 2) для визначення істотних зв'язків між особами, народжених соціальною структурою, на відміну від особистих індивідуальних зв'язків; 3) як зв'язки, породжені приналежністю до певних спільнот [6, с. 21]. На думку В.Я. Тація, суспільні відносини, як об'єкт кримінально-правової охорони, являють собою певні зв'язки між людьми (суб'єктами відносин), які утворюються у процесі спільної матеріальної і духовної діяльності на підставі певного способу виробництва і специфіки, яка притаманна кожному етапу історичного розвитку суспільства [7, с. 10], при цьому він стверджує, що кожен суспільні відносини являють собою цілісну систему таких ознак: 1) носії (суб'єкти) відносин; 2) предмет, з приводу якого існують відносини, або, інакше кажучи, фактори, які визначають факт виникнення й існування такого взаємозв'язку; 3) суспільно значуща діяльність (соціальний зв'язок) як зміст відносин [7, с. 23–29].

Однак останнім часом ця концепція була піддана науковій критиці. Сьогодні кількість кримінально-правових досліджень, в яких безпосереднім об'єктом злочинів визнаються суспільні відносини і робиться спроба дослідження як фактичної наявності та соціального змісту, послідовно

зменшується. Більш того, автори науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України протягом останнього десятиріччя здебільшого уникають використовувати теорію «суспільних відносин» під час розгляду безпосередніх об'єктів злочинів. Судову та слідчу практику взагалі не цікавить це питання, оскільки в реальній дійсності визначити обсяг завданої шкоди такому безпосередньому об'єкту як суспільні відносини взагалі неможливо. Тому в літературі зазначається, що визнання об'єктом злочину суспільних відносин суперечить одному з головних принципів кримінального права – принципу відповідальності особи лише за наявності вини (принципу суб'єктивного ставлення у провину), оскільки в реальній дійсності ніхто з осіб, які вчинили злочин, просто не в змозі усвідомлювати об'єкт вчиненого ними злочину у вигляді тієї найскладнішої ієрархії елементів суспільних відносин, як це подається прихильниками відомого постулату, а саме: 1) суб'єкти (носії) відносин; 2) предмет, з приводу якого існують відносини; 3) соціальний зв'язок (соціально значуща діяльність) як зміст відносин, бо поставити все це в вину особі, яка вчинила злочин, означає здійснити об'єктивне ставлення у провину, що не відповідає сучасному кримінальному праву. Крім того, формулювання об'єкта злочину в такому вигляді неможливо здійснити в офіційних документах слідчо-судової практики. А коли неможливо визначити особу винного у посяганні на об'єкт у такому вигляді, то який тоді сенс у тому, щоб представляти об'єкт злочину у вигляді суспільних відносин [8, с. 129].

До того ж з позиції об'єкта як суспільних відносин неможливо здійснити визначення конкретних видів та розмірів шкоди, що спричиняється конкретним злочином. У реальній дійсності злочин спричиняє шкоду життю, здоров'ю, честі та гідності людини, природному середовищу, майну та іншим конкретним речам та явищам, заподіяна яким шкода може бути піддана визначенню або оцінці. Суспільні ж відносини розглядаються навіть прихильниками цієї концепції об'єкта злочину як наукова абстракція. Так, Б.С. Нікіфоров указував, що таке теоретично правильне розуміння і визнання об'єкта злочину, тим не менш, являє собою змістовну абстракцію [5, с. 113]. Але у судовому засіданні неможливо встановити від і розмір шкоди, заподіяної якійсь абстракції, тому слідчо-судова практика встановлює таку реальну шкоду, яка заподіюється конкретним явищам реальної діяльності.

Разом з тим сьогодні у кримінально-правовій науці існує концепція, яка заперечує попередню, стверджуючи, що суспільні відносини, які за своєю суттю є абстрактною категорією, не можуть бути реальними об'єктами конкретних злочинів. Прихильники цієї концепції, будучи єдиними в тому, що суспільні відносини не можуть бути об'єктом злочинів, розходяться у поглядах на те, що ж саме є об'єктом злочину. Вивчення позиції цих вчених дозволяє виділити в межах цієї концепції три основні наукові напрями.

Представники першого напрямку вважають, що об'єктом злочину є блага і цінності, що охороняються кримінальним правом. Найбільш відомими представниками цього напрямку є С.Б. Гавриш, А.В. Пашковська,

П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко. Так, під час розгляду об'єкта екологічних злочинів С.Б. Гавриш зазначає, що вони посягають на природні об'єкти, саму природу як правове благо, що охороняється кримінальним законом і має велику цінність для існування людського суспільства [9, с. 56–57]. При цьому С.Б. Гавриш уперше в українській науці піддав різкій критиці першу концепцію як «штучну конструкцію» з «яскраво вираженим ідеологічним підходом». На його думку, з позиції теорії об'єкта як суспільних відносин виходить, що кримінальне право нібито охороняє не матеріальні цінності і блага, життя, здоров'я, природне середовище тощо, а навпаки, певну форму їх прояву, ті чи інші зв'язки між суб'єктами відносин, тоді як у дійсності таким охоронюваним об'єктом є правове благо як визначена цінність [9, с. 28, 64, 65].

Другий напрямок розглядуваної концепції найбільш чітко і послідовно представлено у працях Г.П. Новосьолова. Критикуючи концепцію об'єкта як суспільних відносин і ґрунтуючись на тому, що від злочину завжди страждають люди, він робить висновок, що об'єктом скоєного злочину є люди – індивіди або малі чи великі групи (об'єднання) або в цілому суспільство (соціум) [10, с. 53–64].

Третій напрямок відображено у роботах Є.П. Ємельянова. Принципово погоджуючись з представниками двох попередніх напрямків, він вважає їх такими, що недостатньо повно й адекватно відображають ті об'єкти, які перебувають під охороною кримінального права, і робить висновок, що універсальною категорією, яка здатна охопити усі без винятку охоронювані кримінальним законом реалії життя, може виступити категорія «сфери життєдіяльності людей» [11, с. 7–11].

Поряд з цим у кримінально-правовій науці останнім часом почали виникати погляди, так би мовити, «примиреного» зразка, котрі розглядають обидві концепції об'єкта злочину не як діаметрально протилежні, а навпаки, як взаємодоповнюючі.

Уперше така спроба була здійснена М.В. Семикіним, який, розглянувши всі згадані вище наукові позиції щодо загального визначення об'єкта злочину, зробив такий висновок: «На мій погляд, усі існуючі в науці кримінального права концепції щодо об'єкта злочинів самі по собі є правильними й односторонніми. У нашому найскладнішому суспільному організмі такі категорії як блага, цінності, сфери життєдіяльності, люди, інтереси, відносини перебувають у нерозривному діалектичному взаємозв'язку та взаємодії, а тому неможливо посягнути на одну з категорій, не зачепивши тією чи іншою мірою інші. Акцентуючи ж увагу на якійсь зі сторін реальної дійсності, вчені, образно кажучи, висвітлюють якусь грань одного й того ж рубежу і надають їй першочергового значення. Звичайно в тій чи іншій ситуації, в тих чи інших умовах головною може опинитися та чи інша грань суспільного організму, але при цьому не слід випускати з уваги її взаємозв'язок з усіма іншими гранями. Спроба абсолютизувати якусь грань, зосередитися на чомусь одному призводить до суперечливих суджень, а відповідно, і до взаємних критичних висловлювань» [12, с. 77–78]. У підсумку М.В. Семикін стверджує: «Таким чином, вирішуючи питання про

об'єкт злочину, важливо встановити те, чому це завдає безпосередньої шкоди, а як ми цей об'єкт посягання назвемо – благом, цінністю, предметом суспільних відносин або сферою життєдіяльності – не суть важливо» [12, с. 84].

Цікаво, що в останніх публікаціях під час визначення об'єкта злочину низка авторів вже не обмежується віднесенням його до тієї чи іншої категорії життя, а розглядає його комплексно – як взаємозв'язок різноманітних явищ дійсності.

Зокрема, О.М. Костенко підходить до визначення об'єкта злочину таким чином: «Очевидно, кримінальне право слід визнати найважливішою галуззю права, бо воно є засобом забезпечення найвищого соціального блага – соціального порядку, сприятливого для безпеки людини, зокрема, безпечного її життя.

Той, хто має безпеку, має можливість мати усе інше, а той, хто не має безпеки, втрачає можливість мати будь-що...

Тому таким важливим є розвиток науки кримінального права, що сприяє утвердженню безпеки людини, її прав і свобод...

Отже, можна стверджувати, що з цього має виводитися і поняття об'єкта злочину у кримінальному праві. Формула визначення об'єкта злочину у кримінальному праві має бути такою: «Об'єкт злочину – це утворюючий безпеку, тобто заснований на законах соціальної природи, порядок відносин між людьми з приводу матеріальних чи нематеріальних предметів, що охороняються кримінальним законодавством» [13, с. 232, 239].

Уточнюючи свою позицію щодо об'єкта злочину як охоронюваних законом цінностей, Є.В. Фесенко пише таке: «Відповідно до цієї концепції об'єктом злочину визначаються охоронювані законом цінності, проти яких спрямоване злочинне діяння, яким спричиняється чи може бути заподіяна шкода. Компонентами (різновидами) вказаних цінностей є потерпілі, їх права та інтереси, соціальні зв'язки, а також матеріалізовані або нематеріалізовані блага» [14, с. 95].

На думку В.М. Трубнікова, визначення загального поняття об'єкта злочину повинне базуватися на таких підставах: «В цей час система інтересів і цінностей, що охороняється кримінальним правом, повинна базуватися на демократичній конституційній ідеї: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Звідси новим універсальним поняттям об'єкта злочину я розумію – права, свободи, обов'язки та законні інтереси людини і громадянина [15, с. 110, 113].

Вочевидь тому Н.В. Нетеса не бачить, наприклад, великої різниці між концепцією об'єкта злочину як суспільних відносин і тією науковою позицією, яку висловив з цього питання В.П. Ємельянов. «Не є чимось фронтальним, – лише вона, – до концепції об'єкта злочину як суспільних відносин і підхід, запропонований В.П. Ємельяновим. Автор, виступаючи проти штучно створеного, на його думку, постулату про визнання об'єктом зло-

чину суспільних відносин, зазначає, що злочинне посягання як реальне явище об'єктивної дійсності завжди є конкретним і безпосереднім і не знає ніякого родового та загального об'єктів. У зв'язку з цим він пропонує визнавати об'єктом такого злочину охоронювані законом про кримінальну відповідальність конкретні сфери (різновиди, прояви) життєдіяльності людей. Така позиція дійсно є виправданою стосовно безпосереднього об'єкта конкретного злочину. Але знов-таки вона не спростовує концепцію об'єкта злочину як суспільних відносин, а конкретизує та удосконалює її, оскільки суспільні відносини завжди виявляються у певних сферах життєдіяльності людини» [16, с. 44].

Висновки. Отже, резюмуючи викладене, можна зробити такі висновки. До останнього часу в сучасній науці кримінального права існувало дві діаметрально протилежні концепції щодо визначення загального поняття об'єкта злочину – концепція, відповідно до якої об'єктом усіх злочинів є сукупність суспільних відносин, і концепція, яка заперечує першу та стверджує, що суспільні відносини, які зі своєю суттю є абстрактною категорією, не можуть виступати як реальні об'єкти конкретних злочинів. При цьому в якості таких реальних об'єктів називаються або блага і цінності, або люди, або сфери життєдіяльності людей. Проте останнім часом мають місце і такі наукові позиції, що при визначенні загального поняття об'єкта злочину необхідно враховувати комплексний характер охоронюваних кримінальним законом процесів та явищ дійсності, тому не треба намагатися охопити поняття об'єкта злочину якимсь одним поняттям, а обидві вищевикладені концепції визначення загального поняття об'єкта злочину, на думку цих авторів, слід розглядати не як протилежні, а як такі, що доповнюють одна одну. Тобто дискусія триває.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і доп. – К., 2004.
2. Пионтковский А.А. Уголовное право РСФСР. Часть Общая / А.А. Пионтковский. – М., 1925.
3. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М., 1961.
4. Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А.Н. Трайнин. – М., 1951.
5. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М., 1960.
6. Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В.К. Глистин. – Л., 1979.
7. Тацкий В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Тацкий. – Х., 1988.
8. Ємельянов В.П. Визначення об'єкта злочину в кримінально-правовій науці: дискусійні питання // В.П. Ємельянов // Вісник Запорізького юрид. ун-ту ДДУВС. – 2009. – № 2. – С. 125–135.
9. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства // С.Б. Гавриш. – Х., 1994.
10. Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления: методологические аспекты / Г.П. Новоселов. – М., 2001.
11. Ємельянов В.П. Понятие объекта преступления в уголовно-правовой науке /

В.П. Емельянов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 7–11.

12. Семикін М.В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження / М.В. Семикін; за заг. ред. В.П. Ємельянова. – Х., 2003.

13. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу / О.М. Костенко. – К., 2008.

14. Фесенко Є.В. Врахування формули «об'єкт – цінності» при кваліфікації злочину та реформуванні кримінального законодавства / Є.В. Фесенко // Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовтня 2012 р. // редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х., 2012. – С. 94–97.

15. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посібник / В.М. Трубніков, Я.О. Лантінов, О.М. Храмов та ін.; за заг. ред. В.М. Трубнікова. – Х., 2012.

16. Нетеса Н.В. Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр / Н.В. Нетеса. – Х., 2013.

Гуренко Д. Ю. Общее понятие субъекта преступления в современной уголовно-правовой науке. Рассмотрены концептуальные подходы к определению общего понятия объекта преступления в современной уголовно-правовой науке и обозначена собственная позиция автора в затрагиваемых дискуссионных вопросах.

Ключевые слова: *объект преступления, научные концепции, дискуссии.*

Gurenko D. Yu. General concept of target of a crime in modern criminal-legal science. The article discusses conceptual approaches to the definition of the general concept of target of a crime in modern criminal science and marked the author's own position is affected by discussion questions.

The question of target of a certain type of crime that qualifies for a particular criminal law, should be based on the determination of the overall concept of the target of the crime. In this issue in contemporary criminal law theory is no unity. In this case, scientists no doubt the thesis that the target of the crime is something that infringes criminal act, why it has or is likely to cause harm. But the question of why is it causes or may cause damage still remains one of the most controversial in the science of criminal law.

Until recently, the modern science of criminal law, there are two diametrically opposite concepts to define the general concept of target of a crime - a concept whereby all offenses are subject to a set of social relations, and the concept that the first objection and argues that social relations which of its very nature is an abstract category, can not act as real objects of specific crimes. At the same time as these real targets are called or benefits and values, or people or areas of human activity. Recently, however, there are also such scientific position that in determining the overall concept of target of a crime must take into account the complex nature protected by criminal law processes and phenomena of reality, so do not try to cover the concept of target of a crime by some other concept, both the above concepts and definitions general concept of target of the crime, according to these authors, should not be seen as contradictory, but as being complementary. That discussion continues.

Keywords: *object of the crime, the scientific concepts and discussions.*

Надійшла до редакції 11.07.2013